

УДК 81'38

Катерина Глуховцева

## «МІЛІОНАМ ТРЕБА ТОГО СЛОВА...» (АФОРИСТИКА І. ФРАНКА ПРО МОВУ)

*У поетичних творах І. Я. Франко відобразив ті самі складні мовні питання, які були предметом його публіцистичних праць. Публіцистика і наукові праці поета надихали його на поетичні рядки, у яких закарбовано погляди письменника на актуальні питання функціонування української мови та її сутність, зв'язок з етнокультурою. І. Я. Франко у слові цінував передусім щирість і сердечність, він довів, що добре й лагідне слово здатне творити дива, воно дуже важливе для конкретної людини.*

**Ключові слова:** мова, ментальність, мова і свідомість, діалект, церковнослов'янське кириличне письмо, історико-етимологічний правопис, фонетичний правопис.

*I. Franko poetry reflected the same complex language issues that were the subject of his journalistic works. In one word, the journalism and scientific works of the poet inspired him to poetic lines, in which the author's views on the actual issues of the functioning of the Ukrainian language and its essence, the connection with the ethno-cultural one are captured. I. Franko really valued above all sincerity and heart, he proved that a good and gentle word can create a miracle, it is very important for a particular person.*

**Keywords:** language, mentality, language and consciousness, dialect, Church Slavonic Cyrillic letter, historical and etymological spelling, phonetic spelling.

Синтез положень сучасних концепцій мови дає змогу сформуванню уявлення про цей феномен як інформаційну модель реальності, що має свою специфіку для кожної конкретної національної мови та її носіїв [Шарманова 2015: 60]. Ю. С. Степанов розглядає мову в кількох аспектах, що допомагає відобразити найскладнішу її сутність. Передусім учений описує мову як продукт індивіда. По-друге, мова належить до певної мовної сім'ї; по-третє, мова – це структура і система. Не можна ігнорувати й той факт, що мова тісно пов'язана з ментальністю народу, а, отже, мова – це тип і характер. Наразі ніхто не стане заперечувати, що

мова – це комп'ютер, простір думки й «оселя духу, буття» (М. Хайдеггер), Отже, «мова – це результат складної когнітивної діяльності людини. З позиції останньої грані мова постає, по-перше, продуктом діяльності народу, а по-друге, результатом мовотворчості особистості та діяльності певних складників, які виробляють мовні норми, правила, – держави, соціальних інститутів тощо» [Шарманова 2015: 60].

Усвідомлюючи складну природу мови, І. Франко говорить про незліченні її багатства, що втілено в метафоричній вірші «Народе мій, замучений, розбитий»: *[Народе мій,] / Задармо в слові твому іскряться / І сила, й м'якість, дотеп, і потуга, / І все, чим може вгору дух піднятися?* Поет ніби дивується й не може повірити, що все це хтось може не цінувати й ставитися байдуже до найдавніших мовних надбань народу.

Тисячі сторінок наукових праць було написано про те, яким має бути слово в устах людини. За Біблією, воно має бути правдиве й необлудне, доречне, богобоязливе, немарнослівне, добре, доброзичливе, розсудливе, відкрите, відверте, терпеливе, стримане, поблажливе, лагідне, несварливе [Бабич 2009: 52-53]. І. Я. Франко у слові цінував передусім ширість і сердечність: *Якби ти знав, як много важить слово, / Одно сердечне, тепле слівце! / Глибокі рани серця як чудово / Вигоює – якби ти знав оце! / Ти, певно б, поуз болю і розпуки, / Заціпивши уста, безмовно не минав, / ти сіяв би слова потіхи і принуки, / Мов теплий дощ на спрагли ниви й луки, – / Якби ти знав!* («Якби ти знав, як много важить слово...»). Однісіньким словом своїм рідна людина близьку людину «Могла б героєм, генієм зробить, / Обдарувать надією й спокоєм, / Заставить все найвищеє любити» («Привид»), адже «Гордая мова – вітер зимний» («Ой ти, дубочку кучерявий»). Так поет прагнув довести, що щире, добре й лагідне слово здатне творити дива, воно дуже важливе для конкретної людини.

Нерідко людина послуговується правдивим гострим словом, яке стає її порятунком: *Ой ти, дівчино, з горіха зерня, / Чом твоє серденько – колюче терня? / Чом твої устонька – тиха молитва. / А твоє слово остре, як бритва* («Ой ти, дівчино, з горіха зерня»).

Поет, знаючи ціну доречного слова, не любив порожні слова, балаканину, якою нічого не можна змінити, тому писав:

*Слова – полова, / Але огонь в одежі слова – / Безсмертна, чудотворна фея, / Правдива іскра Прометей.* («Лісова ідилія»). І. Я. Франко переконував: важливо, щоб правдиві слова проголошували істину, тоді суспільство зміниться на краще.

Будучи сином своєї доби, І. Я. Франко відстоював право української мови на літературну обробку, стверджував, що українська мова здатна виконувати функції, покладені на неї як на багатофункційну мову, яка може задовольнити потреби суспільства у спілкуванні. Дискутуючи з опонентами, які називали нашу мову діалектом російської мови, поет впевнено говорив: *Діалект чи самостійна мова? / Найпущіше в світі се питання – / Міліонам треба того слова / І гріхом усяке тут хитання.* («Антошкові П. (Азь покой)»). Переконаний у тому, що діалект упродовж багатьох років був надійним засобом спілкування для мільйонів людей, І. Я. Франко додає: *Діалект..., а ми його напишем / Міццю духа і огнем любові. / І нестертий слід його запишем / Самостійно між культурні мови* («Антошкові П. (Азь покой)»).

Усталення українського правопису на західноукраїнських землях відбувалося своєрідно. Тут до 60-х років XIX ст. користувалися переважно церковнослов'янським кириличним письмом. Так, «Грамматика руського языка» Я. Головацького (Львів, 1849), що до 1862 р. служила основним посібником з української граматики, була надрукована церковнослов'янським шрифтом. Проте правописні питання стояли дуже гостро, запеклу полеміку викликали спроби латинізації українського письма в 1858 р., що вилилися в справжню азбучну війну, яскраво описану І. Франком («Азбучна війна в Галичині 1859 року»).

Після 1848 року згідно з ухвалою собору руських учених на західноукраїнських землях поширився історико-етимологічний правопис (в основу були покладені принципи написання, вироблені М. Максимовичем). З поширенням фонетичного правопису на Східній Україні (кулішівки) тривалий час точилася гостра боротьба між прибічниками фонетичного та етимологічного правопису. Ця подія яскраво описана в сатиричному вірші І. Франка «Марш галицько-руських «твердих»:

*Далі, браття, буки в руки,  
Муж до мужа, остро в бій!  
Хоч би сікли нас на штуки,  
Кождий твердо стань і стій!  
Уставайте з гробу мари,  
Вилізайте раки з нор!  
Загукайте аж до хмари:  
«Йори, ери, йор-йор-йор!»*

*Фонетичну бийте гідру,  
Щоб і духу не було!  
За омегу очі видру,  
Зуби виб'ю за зело,  
А за фтиту бий в ланіту,  
Щоби знати пальців п'ять!  
Наша пісня звісна світу:  
«Кси-пси, кси-пси, ять-ять-ять».*

*Хто нам іжицю відчахне,  
Того в міх та й у ріку!  
Буде знати, чим то пахне,  
Хто нарушить унику.  
Щоб на небі сонце згасло,  
Щоб уся пропала Русь –  
Нам найстарше наше гасло:  
«От-ен, от-ен юс-юс-юс!»*

Задумавши вірш у формі маршу, І. Я. Франко вочевидь стає на захист тих, хто відстоює принципи фонетичного правопису. Розгорнута поетична метафора, яка проходить наскрізною лінією упродовж усього вірша, допомагає створити уявну картину азбучного бою. Влучні алегорії викликають іронію, що з часом переходить у сарказм. Загалом поезія відтворює запеклу боротьбу між опонентами при обговоренні правописних питань.

Отже, в поетичних творах І. Я. Франка порушено низку питань, які були предметом обговорення в другій половині ХІХ століття. Це проблема сутності мови, важливості головних її функцій (комунікативної та когнітивної), які пов'язані з фатичною (мова є засобом встановлення контакту),

волонтативною (волевиявлення, впливу), кумулятивною та історико-культурною (мова здатна зберігати все те, що виробила нація за всю свою історію в духовній сфері – національну самосвідомість, культуру, історію). У поезіях І. Я. Франка відбито процеси становлення української літературної мови загалом та орфографії зокрема.

Можна з упевненістю сказати, що в поетичних творах І. Я. Франко відобразив ті ж складні мовні питання, які були предметом його публіцистичних праць. Одне слово, публіцистика і наукові праці поета надихали його на поетичні рядки, у яких закарбовано погляди письменника на актуальні питання функціонування української мови та її сутність, зв'язок з етнокультурною.

*Бабич Н. Д.* Богословський стиль української мови в контексті стилістичної науки : збірник науково-дидактичних праць / Н. Д. Бабич. – Чернівці : Букрек, 2009. – 216 с.

*Шарманова Н. М.* Етнолінгвістика : навч. посібник для студентів української філології / Н. М. Шарманова; за ред. Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. – 192 с.

## REFERENCES

Babych, N. D. (2009). Bohoslovskyi styl ukrainskoi movy v konteksti stylistychnoi nauky. Chernivtsi : Bukrek. (in Ukrainian)

Sharmanova, N. M. (2015). Etnolinhvistyka : navch. posibnyk dlia studentiv ukrainskoi filolohii. Kryvyi Rih : NPPASTERIKS. (in Ukrainian)

Kateryna Glukhovtseva

## **“MILIONES NEED THAT WORD ...» (IVAN FRANKO'S APHORISMS ABOUT LANGUAGE)**

The article proves that in the poetry of I. Franko a number of questions were raised which were the subject of discussion in the second half of the XIX century. This is a problem of the essence of the language, the importance of its main functions (communicative and cognitive) that are related to the factual (language is the means of contact establishing), voluntaries (expression of will, influence), cumulative and historical

and cultural (language can store all that has worked out the Nation for all its history in the spiritual sphere – national identity, culture, history). I. Franko's poetry reflects the processes of formation of the Ukrainian literary language in general and spelling in particular.

I. Franko poetry reflected the same complex language issues that were the subject of his journalistic works. In one word, the journalism and scientific works of the poet inspired him to poetic lines, in which the author's views on the actual issues of the functioning of the Ukrainian language and its essence, the connection with the ethno-cultural one are captured.

I. Franko really valued above all sincerity and heart, he proved that a good and gentle word can create a miracle, it is very important for a particular person.

The poet convinced: it is important that true words proclaim the truth, then society will change for the better. As a son of his age, I. Franko defended the right of the Ukrainian language to literary processing, arguing that the Ukrainian language is capable of performing the functions entrusted to it as a multi-functional language that can meet the needs of society in communication. Talking with opponents who called our language a dialect of the Russian language, the poet confidently said that this dialect for many years was a reliable means of communication for millions of people.

Статтю отримано 07.08.2016